

קתרין מקינון. פמיניזם משפטי בתיאוריה ובפרקטיקה. תל אביב: רסלינג, 2005.
233 עמודים.

אורית קמיר*

הפמיניזם של קתרין מקינון שייך לזרם הפמיניסטי המכונה רדיקלי. ניתן לאפינו כפמיניזם ללא מרכאות; ללא בושה או התנצלות; בלתי מוגבל (unmodified), כפי שהיא עצמה כינתה אותו בכותרת ספרה השני, שהיה הטקסט הפמיניסטי הנקרא והמשפיע בעולם בשנות השמונים והתשעים של המאה העשרים.

מקינון היא הוגת דעות, מרצה למשפטים באוניברסיטת מישיגן, אקטיביסטית ומן הדמויות הציבוריות שהיו בעלות ההשפעה הגדולה ביותר בעולם על התנועה לקידום האישה ברבע האחרון של המאה העשרים. באומץ ציבורי יוצא דופן, זה שלושים שנה שהיא מציבה אל מול פני החברה מראה מגדילה, חדה ונטולת רחמים, ומשקפת את מבני העומק השיטתיים שמפלים נשים באינספור דרכים ומבנים אותן כבני אדם סוג ב'. כה מרכזית תרומתה של מקינון לחשיבה ולעשייה הפמיניסטיות, ולאלו הפמיניסטיות המשפטיות בפרט, עד שנעשתה אחת הדמויות השנואות ביותר על יחידים ועל מגזרים שלמים, שחשים מאוימים בשל הערעור הפמיניסטי על סדרי בראשית הפטריארכליים. היא נתפסה כה עוצמתית, עד שבמשך עשר שנות שיא הקריירה שלה לא העזה שום אוניברסיטה אמריקאית לצרף אותה לשורותיה, שמא תערער גם על אושיות היסוד של המוסדות האקדמיים המכובדים שאוהבים לראות את עצמם כנאורים ושוויוניים, אך נמנעים משקיפות ומביקורת. כה עמוקה הייתה השפעתה על עיצוב הפמיניזם (ובייחוד זה המשפטי), עד שהזרמים הפוסט-פמיניסטיים השונים, המציפים את ארצות הברית (ולכן גם אתנו), הם במידה רבה פוסט-מקינונים, וליתר דיוק – אנטי-מקינונים. לכן אין ספק שמי שרוצה להכיר את החשיבה הפמיניסטית (ובוודאי את זו המשפטית) צריכה/ה להתוודע ליצירתה ולפועלה של מקינון. "פמיניזם משפטי בתיאוריה ובפרקטיקה" מציע תרגום עברי של לקט מכתביה.

חשיבתה הפמיניסטית של מקינון היא מרקסיסטית בהגיגה העמוק: היא אינה מתפתה להסברים השמרניים המושתתים על "הבדלים טבעיים/ביולוגיים/טבעיים" בין נשים לגברים, וגם לא להצעות הליברליות הנסמכות על ההכרה בדמיון של נשים לגברים ומוכנות להעניק להן זכויות (פורמליות) זהות לאלה שמהן נהנים גברים. עבור מקינון, נשים הן קבוצה חברתית, גברים הם קבוצה חברתית, וקבוצת הגברים מדכאת את קבוצת הנשים. אחת הנקודות המרכזיות המאפיינות את הפמיניזם שלה היא הטענה שקבוצת הנשים מופלית ומדוכאת על ידי קבוצת הגברים בראש ובראשונה באמצעות הבנייה החברתית של המיניות. המיניות היא התחום המרכזי שהגדרתו החברתית הפטריארכלית הופכת גברים לשולטים ונשים לנשלטות. ההבניה החברתית של אשה כ"נכבשת", "נדפקת", "נותנת", "ושל גבר כ"יודע" את האישה ו"מזיין" אותה הופכת את המיניות (ההטרסקסואלית) לזירה –

* מרצה למשפט ומגדר באוניברסיטה העברית בירושלים ועמיתה במרכז הישראלי לכבוד האדם. ספרה "כבוד אדם וחיה במשפט ובחברה: פמיניזם ישראלי" יראה אור בקרוב בהוצאת כרמל.

המוצגת כטבעית ומוכנת מאליה – שבה מתרחשות, מתממשות ומוכחות העליונות הגברית והנחיתות הנשית. לא המפגש בין איבר מין זכרי לאיבר מין נקבי יוצר את השליטה והדיכוי, אלא ההבניה החברתית של המפגש כאירוע שבו הגבר "כובש" ו"מזיין" את "כיבושו" ואת "רכושו".

אליבא דמקינן, הכלים הספציפיים שבאמצעותם מתרחש תהליך הבניה זה כוללים לא רק את השפה, אלא גם את כל סוגי הפגיעות המיניות בנשים: החל ברצח מסיבות מגדריות, דרך אונס לסוגיו (לרבות אונס קטניות במשפחה, סחר בנשים לשם שימוש מיני בהן, הזנייתן וקניית מיניותן), וכלה בהטרדות מיניות ושאר גילויים של סקסזם. הפורנוגרפיה, שאני מעדיפה לכנותה בעברית "הזניה מתועדת", משמשת בתפקיד הסברתי מרכזי: היא מלמדת גברים להשתמש במיניות כדי להשפיל נשים, להפוך אותן לאובייקטים מיניים ולרכוש לעצמם מעמד של כוח ועליונות. בד בבד היא מלמדת נשים לקבל את כל אלה ולשתף עימם פעולה. על פי מקינן, ההזניה המתועדת מלמדת גברים ונשים שהשימוש המיני בנשים כדי לקבוע את מעמדן החברתי הנחות הוא "סקסי". כך מטשטשת ההזניה המתועדת את אופיו הפוליטי של השימוש המיני בנשים ומשווה לו נופך ארוטי, שמקנה לו לגיטימיות בחברה הליברלית.

בשל כל אלה, הפמיניזם של מקינן מתמקד בראש ובראשונה באותן תופעות חברתיות שהן לב מגננוני הדיכוי המגדרי: רצח נשים, סחר בהן, אונס, הטרדה מינית והזניה, לרבות הזניה מתועדת. כל שאר סוגי האפליה (למשל בשכר בשוק העבודה, ביחסי הכוחות בתוך המשפחה או בתחום הציבורי) נגזרים מן השליטה המינית ונספחים אליה. הטיפול בהם חשוב, אך אינו נוגע בשורש הבעיה. מטרת הפמיניזם של מקינן היא לשחרר את קבוצת הנשים מן התנאים המפלים והמדכאים שבתוכם הן חיות, כדי לאפשר להן להגדיר עצמן מחדש, והפעם ללא כפייה ושעבוד.

אחד הטיעונים הפמיניסטיים התיאורטיים המרכזיים של מקינן מתייחס למשמעות ערך השוויון בהקשר המגדרי. במאמר "שוני ושליטה: על אפליה מינית", מקינן חושפת את אי ההתאמה בין תפיסת השוויון הרווחת ובין טיפול בבעיות מגדריות. היא מצביעה על כך שתפיסת השוויון הרווחת גוזרת את הזכות ליחס שווה מן הדמיון בין פרטים המושווים זה לזה. ואולם, טוענת מקינן, כל הזכויות החברתיות נוצרו למען גברים, ואילו נשים הובנו חברתית כשונות מגברים בכל צורה. לכן הניסיון להעניק לנשים שוויון על סמך הדרישה שיוכיחו דמיון מועד לכישלון. במילים אחרות, כדי לזכות בזכויות יסוד, נשים נדרשות להוכיח דמיון למה שבהגדרתן החברתית הפטריארכלית הן שונות ממנו. זהו מלכוד שאין ממנו מוצא במסגרת השיטה הקיימת, והוא הופך את הדרישה לשוויון בין המינים (כלומר לקידום נשים למעמד שממנו נהנים גברים) לפרדוקסלית. טענה זו מבהירה את ביקורתה של מקינן כלפי גישות פמיניסטיות שמאמצות את מבחן הדמיון לגבר ומנסות להיכנות ממנו. זהו גם הבסיס לטענתה כי יש להגדיר מחדש את משמעות השוויון בהקשר המגדרי. יחס שוויוני לאישה, ככל הקשר נתון, הוא כזה המשחרר אותה באותן נסיבות מדיכוי פטריארכלי ומאפשר לה לחיות מחוץ להגבלות שלתוכן היא נדחקת בסדר החברתי הקיים. בתרגומו העברי, מאמר חשוב זה, שאינו פשוט להבנה גם באנגלית, עלול להישאר סתום.

חלק רב חשיבות מעוצמתה המהממת של מקינן קשור בסגנון הייחודי שלה: דבריה רהוטים, ישירים כמו אגרוף בבטן, ועם זאת מתוחכמים, שנונים, מבריקים. היא משלבת שפה

גבוהה עם ביטויים "נמוכים", ואף "וולגריים", שזורת את כולם יחדיו במיומנות וירטואוזית, ומסחררת את הקוראת והקורא. היא מציעה עוד ועוד ניסוחים, וכל אחד מהם מפלח כחרב, ועם זאת מחייב מחשבה מעמיקה, וביחד הם לא מניחים מפלט. בקיצור, התבטאותה סוחפת ועוצרת נשימה, וזוהי התכונה שהפכה את ספרה השני *Feminism Unmodified* לספר הפמיניסטי הנקרא ביותר בעולם.

לקט המאמרים של מקינון שמגישה הוצאת רסלינג בעריכת פרופ' דפנה ברק-ארז משרת את המטרה החשובה של הבאת דברים בשם דוברתם. חשוב מאוד שקהל קוראות העברית וקוראיה ייחשפו לפמיניזם המרקסיסטי-המעמדי, המתמקד במיניות, שהוא כה שונה מכתבים פמיניסטיים אחרים שראו אור בעברית (כמו של הוגות צרפתיות). חשוב מאוד גם שהציבור הישראלי יתוודע לתפיסה שהולידה את המאבק הפמיניסטי בהטרדה המינית, כמו חלק נכבד מתגובת הנגד הציבורית האלימה נגד פמיניזם ונשים. את הלקט מקדים מבוא מצוין מאת ברק-ארז, המציעה פרספקטיבה על מקינון ופועלה.

עם זאת, התרגום לעברית אינו אחיד, ומדי פעם מסורבל ואף לא מדויק (בייחוד הדיון בפוסט-מודרניזם). כתיבתה של מקינון מצדיקה יחס תרגומי ההולם שירה, ואילו התרגום לעברית הוא פרוזאי טוב. נוסף על כך, חלקיו של הספר מוענקים לקוראת ולקורא הישראליים ללא הכוונה ודברי הסבר, ואלה יכלו להבהיר לאיזה שלב בהתפתחות החשיבה הפמיניסטית של מקינון שייך כל טקסט.

אף על פי כן, חלק חשוב מהמאמרים מצליח להעביר את מסריה רבי העוצמה, ואפילו לא מעט מסגנונה ומאישיותה הייחודיים של מקינון. המאמר העוסק באונס ובאלימות נגד נשים ("מין לא שוויוני") מעביר היטב את הקישור, שהוא לב שיטתה הפמיניסטית, בין אפליית נשים ובין הבניית מיניותן באמצעות אלימות מינית נגדן. שני המאמרים העוסקים בהזניה מתועדת ("לא בעיה מוסרית" ו"לשון הרע ואפליה") הם תרומה חשובה מאין כמוה לשיח הישראלי, שכמעט ואינו כולל התייחסות פמיניסטית להצגה הוויזואלית של נשים כאובייקטים לצריכה מינית. חלקים מן הפרק "לשון הרע ואפליה" צריכים להיות חומר קריאה חובה לנערים מתבגרים, לשופטים העוסקים בתחומים אלה ולציבור הרחב בכללותו. המאמר התיאורטי "פוסט-מודרניזם וזכויות אדם" אמנם מחייב היכרות עם עולם המושגים שאליו הוא מתייחס, אך הוא חשוב ביותר לצעירות ישראליות רבות שהולכות שבי אחר קסמי הפוסט-פמיניזם האקדמי. בישראל אין עיסוק שיטתי בפמיניזם, וכותבות פוסט-פמיניסטיות שתורגמו לעברית, כמו ג'ודית בטלר, נקראות בוואקום. בהיעדר רקע קודם, קשה להתמודד עם דבריהן, הזוכים לתשומת לב רבה בהקשרים אקדמיים מגוונים. בתשובתה החריפה לגישות אלה, מקינון חושפת ללא כחל ושרק את השקרים, את המניפולציה, את חוסר המחויבות הערכי ואת הנזק הפוטנציאלי הכרוכים בגרסאות מסוימות של הפוסט-מודרנה, ומאמרה מאפשר לצעירות ולצעירים להתמודד עם הכתיבה הטרנדית השלטת.

חזקים במיוחד הם שני המאמרים העוסקים באונס שיטתי כרצח עם ("אונס, השמדת עם וזכויות האדם של נשים" ו"המיניות של השמדת עם"). גם מי שמתקשה לקבל את הביקורת הפמיניסטית ביחס ליחסים בין המינים בהקשר של החיים הרגילים, לא יוכל שלא להיות מושפע עמוקות מן הדיון בוועות המבוצעות בנשים בעתות מלחמה. המאמר השני מבין השניים עוסק בהשוואה בין האונס השיטתי שבוצע על ידי הסרבים בנשים מוסלמיות באמצע שנות התשעים של המאה העשרים ובין התעללות מינית שיטתית שבוצעה בנשים יהודיות על

ידי הנאצים. זוהי נקודה רגישה במיוחד שכמעט ואינה עולה לדיון בישראל, וזוהי הזדמנות לתת עליה את הדעת ולהתמודד עם השלכותיה הקשות. קריאת פרקים אלה קשה וכואבת, אך אין ספק שהיא שווה את המחיר הכבד שהיא גובה.

(גרסה אחרת של הדברים התפרסמה במדור "ספרים" של עיתון "הארץ").